

فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا

شماره سوم - پاییز ۱۳۸۸

صص ۱۹۲ - ۱۸۷

معرفی و نقد کتاب بررسی سیاست جهان: جهانی‌شدن و حکومت

محمد رضا اقارب پرست^۱

مقدمه

بررسی سیاست جهان یک مجموعه دو جلدی است که به قلم جیمز ان. روزنا استاد روابط بین‌الملل دانشگاه جورج واشنگتن نوشته شده است. در جلد اول مباحث مفهومی و روش‌شناسی بررسی شده و مؤلف سعی کرده تا مباحث روش‌شناسی نظری را در جلد اول این مجموعه بگنجانند. در جلد دوم مؤلف به مقوله «جهانی‌شدن» و تأثیرات تدریجی آن بر ابعاد فرهنگی، سیاسی و اجتماعی جوامع می‌پردازد. کتاب *بررسی سیاست جهان: جهانی‌شدن و حکومت*^۲ را انتشارات راتلج لندن در ۲۶۰ صفحه منتشر کرده است.

۱. عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا

2- James N Rosenau, *The Study of World Politics: Globalization and Governance*, London: Routledge, 2006 .

محتوای کتاب

درونمایه اصلی کتاب و آنچه که مؤلف به دنبال تبیین آن است بررسی روند سریع جهانی شدن در ابعاد فرهنگی، سیاسی و اجتماعی است. مؤلف با تأکید بر این نکته که با پایان یافتن نظام دو قطبی و رقابتهای دو ابرقدرت، جهانی شدن با سرعت هرچه بیشتر در تمامی ابعاد گسترش می‌یابد، این سؤال را طرح می‌کند که آیا در عصر جهانی شدن امور جهانی قابل مدیریت است و اگر جواب مثبت است این مدیریت جهانی چگونه خواهد بود؟

کتاب در پنج بخش تنظیم شده که بخش اول با عنوان «چالش» سعی می‌کند تا جهانی شدن، ابعاد مختلف آن و چالش‌هایی را که فراروی آن قرار دارد، به تصویر بکشد. مؤلف در این بخش از کتاب سه شاخص را به‌عنوان شاخص‌های اصلی جهانی شدن در سه سطح خرد، خرد-کلان و کلان مورد بررسی قرار می‌دهد (ص ۱۲). در سطح «خرد»: تغییرات در قالب تغییر از مهارتها و تواناییهای کم به افزایش مهارتهای فردی و رشد تواناییها خواهد بود.

در سطح «خرد-کلان»: تغییر در قالب‌گذار از تکیه دولتها و ساختارهای قدرت بر نهادهای سنتی مشروعیت خواهد بود که این خود با بحران مشروعیت در ساختارهای قدرت حاکم همراه خواهد شد. این مسأله متأثر از تکامل در سطح خرد (رشد عملکرد و مهارتهای مردم) و تأثیر شاخص‌های کلان است.

در سطح «کلان»: ساختار بی‌نظم متشکل از دولتها دچار تحول شده به دو محور که یکی را دولتها و دیگری را «زیر مجموعه‌های چندمحوری»^۱ تشکیل می‌دهند، تفکیک می‌شود. در این وضعیت گروههایی نیز شکل می‌گیرند که نظم جهانی شدن را به چالش می‌کشند (ص ۷۶).

نظر مهم دیگر مطرح شده در این بخش، بحث تمرکز و تفکیک قدرت در عصر جهانی شدن است که در این رابطه ماتریسی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. منظور از «زیر مجموعه‌های چندمحوری» (Multi-Centric Subsystems) نظام‌هایی است که براساس اهداف گوناگون و در مناطق مختلف شکل می‌گیرند.

تفکیک (اشتقاق)	نظم (تمرکز)	
دموکراسی نامتمرکز	دموکراسی متمرکز	مطلوب
آشوب و هرج و مرج	استبداد	نامطلوب

مؤلف بر این باور است که در جهان کنونی با گسترش جهانی شدن، شاهد جزایری از نظم مطلوب هستیم که با «اقیانوس‌هایی از استبداد و آشوب نامطلوب»^۱ احاطه شده و هیچ‌کدام قادر نخواهند بود تا دیگری را در خود حل کند (ص ۱۸).

در بخش دوم با عنوان «بررسی حرفه‌ای» مؤلف در تبیین مباحث قبلی خود به بررسی پیچیدگی‌ها و تعارضات ناشی از جهانی شدن می‌پردازد. روزنا در بررسی رابطه ماتریسی عوامل اشتقاق در سطوح مختلف به‌طور خلاصه عواملی چون انقلاب مهارت (گسترش یافتن افق دید جهانی، تغییر حساسیت‌ها و ...)، بحران اقتدار (تغییر جهت وفاداری‌ها، تأثیر سازمانهای غیردولتی و نهادهای وابسته به دولت)، اشتقاق و تفکیک ساختارهای جهانی، انفجار سازمانی، فناوری میکروالکترونیک، تضعیف قلمروها، دولت و حاکمیت و جهانی شدن اقتصادها را مهمترین عوامل ایجاد تغییر در نظم جهانی شده آینده می‌داند.

مؤلف در بخش دوم با عنوان «جهانی شدن» به بررسی جهانی شدن می‌پردازد و در تبیین آن به جریان یافتن سیل کالاها، عقاید، مردم، آلودگی، مواد مخدر، جنایت، بیماریها و فناوری اشاره می‌کند. در ادامه وی به رابطه جهانی شدن و دموکراسی می‌پردازد. به نظر روزنا اگرچه جهانی شدن سبب می‌شود تا مردم در نقاط مختلف جهان در یک فضای جهانی شده زیست کنند، اما باورهای قومی و مذهبی همچنان به حیات خود ادامه خواهد داد. از نظر وی بنیادگرایی یکی از مهمترین منابع اشتقاق در عصر جهانی شدن خواهد بود.

درنهایت در فصل چهارم با عنوان «حکومت»، روزنا به بررسی تأثیر جهانی شدن و ابزارهای آن بر اعمال حاکمیت دولتها می‌پردازد و چالش‌هایی را که در برابر عمل

1. Oceans of undesirable tyranny and chaos

سازمانهای بین‌المللی قرار دارد به تصویر می‌کشد. مؤلف در ادامه از لزوم نظریه‌پردازی در نظم جهانی شده سخن می‌گوید، اما نظریه‌پردازی در روابط بین‌الملل را امری می‌داند که با چالش‌های فراوانی روبه‌روست. از دید روزنا سریع شدن روند تغییرات در نظام بین‌الملل، پیچیدگی مفاهیم و موضوعات به نسبت قبل و تعدد متغیرهایی که در نظام بین‌الملل نقش‌آفرینی می‌کنند، مهمترین چالش‌های نظریه‌پردازی در نظام بین‌الملل است (۱۶۹).

تحلیل و ارزیابی کتاب

در تحلیل کتاب باید بر این نکته تأکید کرد که با در نظر گرفتن اینکه این کتاب جلد دوم از یک مجموعه دو جلدی است، باید در تحلیل آن همپوشانی مباحث با جلد اول نیز مورد بررسی قرار گیرد و حتی به نظر می‌رسد که کتاب ارتباط مفهومی و معنایی جدی با دیگر تألیفات مؤلف مانند *آشوب در سیاست جهان* دارد و تداوم تبیین ساختار ذهنی این مؤلف نام‌آور، در مبحث سیاست جهان است. در جلد اول این مجموعه، در حوزه هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، و روش‌شناسی به بررسی ابعاد مختلف جهانی شدن می‌پردازد. روزنا تلاش می‌کند تا در جلد اول مقدماتی را برای وارد شدن به مباحث جدی خود در جلد دوم آماده کند، از این رو به نظر می‌رسد بحث اصلی روزنا در جلد دوم این مجموعه قرار دارد. در هر صورت باید در نظر داشت که پرداختن به مبحث بسیار مهم و بحث برانگیز جهانی شدن، فرسایش حاکمیت‌ها و حاکمیت جهانی بسیار مشکل است، اما باید اذعان کرد که مؤلف با دقت خاص و ارائه شواهد دقیق تا حد زیادی در تبیین ایده خود موفق بوده است.

اگرچه مباحث مطرح شده بعضاً خواننده را با ابهام روبه‌رو می‌کند، اما مطالعه دقیق اثر این ابهام‌ها را بر طرف می‌کند؛ به‌عنوان مثال روزنا از رشد روند جهانی شدن سخن می‌گوید اما عقیده دارد که اقیانوس‌های آشوب و استبداد، نظم‌های مطلوب را احاطه خواهند کرد. در بدو امر این دو نظر قدری متناقض به نظر می‌رسد، اما باید در نظر داشت که روزنا در این قسمت بیشتر از دیگر ابعاد جهانی شدن بر جهانی شدن اقتصادی نظر دارد. در حقیقت جهانی شدن اقتصادی سبب خواهد شد که دیر یا زود بسیاری از اقتصادها به نظام اقتصاد جهانی بپیوندند و این مسأله در نهایت هم جوامع

باز و هم جوامع بسته را در برمی‌گیرد. نکته دیگر اینکه در بحث جهانی شدن به عام‌گرایی فرهنگی اعتقادی ندارد، به این معنا که روزنا این نظر را که در نهایت در فضای جهانی شده، عقاید و مذاهب در برابر فرهنگ غالب جهانی شدن تسلیم خواهند شد قبول ندارد. پذیرش این نظر نیز در بدو امر قدری مشکل است و اندیشمندانی چون فوکویاما نیز با این نظر مخالف هستند، اما باید در نظر داشت که بررسی دقیق جهانی شدن در دو دهه اخیر نشان می‌دهد که اگرچه در راستای جهانی شدن، فرهنگ لیبرال خود را در اقصی نقاط جهان معرفی کرده و مطلوبیتهایی را نیز به همراه داشته است، اما در بسیاری از نقاط نیز با واکنش‌های دفاعی روبه‌رو شده و سبب احیای فرهنگ‌های محلی و در بعضی موارد رشد بنیادگرایی نیز شده است.

تلفیق مباحث پیچیده نظری با مثال‌های ملموس و قابل درک، که نشان از آشنایی مؤلف با وضعیت مناطق مختلف جهان دارد، از نقاط قوت این اثر است. در بخشهایی که نویسنده به دقت از وضعیت کشورهای کمتر توسعه‌یافته و یا دولتهای ورشکسته^۱ سخن می‌گوید شواهد و مثالها به همان اندازه ملموس و دقیق است که در مورد کشورهای توسعه‌یافته غربی. این مسأله نشان‌دهنده آگاهی دقیق نویسنده در مورد وضعیت کشورهای مختلف جهان است.

با بررسی کتاب می‌توان دریافت که دید روزنا نسبت به سیاست جهانی دیدی منفی است. دیدگاه بدبینانه وی در قسمتهای مختلف کتاب قابل بررسی است. استفاده از عباراتی چون «جزایر نظام‌های مطلوب در بین اقیانوس‌هایی از استبداد و آشوب» (ص ۱۸) نشان‌دهنده چنین تصویری است. این دیدگاه منفی حتی در تصویری که روزنا از جهانی شدن ارائه می‌کند نیز تجلی دارد؛ بدین معنا که وی در این اثر به مباحثی می‌پردازد که با مکتب فکری نولیبرالیسم کمتر هماهنگ است. به‌عنوان مثال روزنا به‌جای تأکید بر ساختارهای به‌هم تنیده نظام جهانی و اهمیت فزاینده وابستگی متقابل

۱. منظور از دولتهای ورشکسته (Failed states) دولتهایی هستند که توانایی کافی در اعمال حاکمیت در قلمرو سرزمینی خود را نداشته و با مشکلات فراوان اقتصادی، سیاسی و اجتماعی دست به‌گریبان هستند. این کشورها معمولاً به جولانگاه بیگانگان، جنگ‌سالاران و شبکه‌های تروریستی تبدیل می‌شوند. در حال حاضر بعضی از کشورهای آفریقای زیر صحرا در زمره دولتهای ورشکسته قرار دارند.

پیچیده، که در دیدگاه‌های نولیبرال به‌عنوان مهمترین عامل رشد و گسترش اقتصاد جهانی و ایجاد صلح و امنیت بین‌الملل معرفی می‌شود، از گسترش عواملی چون آلودگی، مواد مخدر، جنایت و بیماریها به‌عنوان پیامدهای جدی جهانی شدن یاد می‌کند. از دیدگاه نولیبرالیسم به دلیل افزایش وابستگی متقابل اقتصادی، هزینه‌های تقابل با نظم جهانی و ایجاد درگیریهایی نظامی به‌قدری افزایش می‌یابد که دولتها به دلیل هزینه‌های آن از آن صرف‌نظر می‌کنند و در نهایت این اقتصاد جهانی سبب گسترش فرهنگ لیبرال-دموکراسی شده و این خود صلح دموکراتیک را به همراه خواهد داشت. البته این دورنمایی نیست که روزنا چندان بدان معتقد باشد از این‌رو به نظر می‌رسد که روزنا از پایگاه نولیبرالیسم با دیدی واقع‌گرایانه به بررسی و نقد سیاست جهانی می‌پردازد.

بی‌شک این اثر یکی از مهمترین کتابهایی است که در چند سال اخیر در مورد جهانی‌شدن و مبحث «حاکمیت جهانی» نوشته شده است و نظر به اهمیت موضوع و غنای نظری اثر، مطالعه آن به دانش‌پژوهان مباحث جهانی‌شدن و دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری روابط بین‌الملل توصیه می‌شود.